

שתיקה וסוד, אונס ורצון

טענת אבוה דשמואל בסוגיית אשת ישראל שנאנסה /

מתן קריסטל

- פתיחה
- ואם משנישאת באו עדים, הרי זו לא תצא
- אשת ישראל
 - ביסוס טענת אבוה דשמואל מהמקרא
 - מעשיות דאבוה דשמואל
 - מעשה מהתלמוד הבבלי
 - מעשה מהתלמוד הירושלמי
- שתיקת אבוה דשמואל
- סיכום

פתיחה

אמר אבוה דשמואל אשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה חיישינן שמא תחלתה באונס וסופה ברצון.

איתיביה רב לאבוה דשמואל אם תשתבאי אפרקינך ואותבינך לי לאינתו **אישתיק**.

קרי רב עליה דאבוה דשמואל { איוב כ"ט:ט' } "שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם" (בבלי, כתובות נא ע"ב).

אי אפשר להתחיל לעיין בסוגייתנו בלי להרגיש את המתח המסתתר מתחת פני השטח בדברי האמוראים השונים.

אם קוראים את הסוגייה בקשב ובתשומת לב אי אפשר שלא לתהות מה עומד מאחורי השתיקה של אבוה דשמואל. האם באמת שתיקת אבוה דשמואל הגיעה מחוסר

תשובה? דברי רב מחדדים עוד יותר קושי זה. אם לאבוה דשמואל היה מה להגיד, למה הוא בחר לשתוק?

כדי להבין את שורש דברי אבוה דשמואל, יש להרחיב את לימדונו אל תוך שאר המימרות של אבוה דשמואל במסכתנו בפרט ובנושא חיי נישואים ככלל.

ואם משנישאת באו עדים, הרי זו לא תצא

משנה:

[...] אמרה: נשביתי וטהורה אני, נאמנת, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. ואם יש עדים שנשבית, והיא אומרת: טהורה אני, אינה נאמנת.

אם משנישאת באו עדים, הרי זו לא תצא (משנה, כתובות ב, ה).

גמרא:

אמר אבוה דשמואל לא נשאת נשאת ממש אלא כיון שהתירוה לינשא אע"פ שלא נשאת והא לא תצא קתני לא תצא מהתירה הראשון (בבלי, כתובות כג ע"א).

הגמרא דנה באיזה מקרה המשנה מדברת. אבוה דשמואל מפרש שהמקרה שהמשנה מדברת עליו הוא באישה שבית דין התירו לה להינשא לכהן. המקרה במשנה מתרחש עוד קודם לנישואים עצמם.

הרישא של המשנה עוסקת במצב שהעדים מעידים באותו זמן שהאישה מעידה בבית הדין, ואילו הסיפא עוסקת באישה שמעידה מול בית הדין ולאחר זמן מסוים אחרי פסיקת הדין מגיעים העדים.

הגמרא מקשה ושואלת: אם כן, למה שהאישה לא תצא? היא לא נכנסה לשום מקום שמתוכו היינו חושבים שהאישה הייתה צריכה לצאת ממנו? תשובת הגמרא לשאלה זו היא שגם במקרה שיבואו עדים לאחר מכן ויטענו שהאישה הנ"ל הייתה שבויה,

הטענה לא תבטל את תנאו הראשון של הבית הדין, כלומר ההיתר שלה להינשא לכהן עדיין בתוקף ולא בטל.

חיזוק להצעה לפירוש דברי אבוב דשמואל בצורה זו נראה מהמשך הישיר של השקלא וטרייה בגמרא:

ת"ר אמרה נשביתי וטהורה אני ויש לי עדים שטהורה אני אין אומרים נמתין עד שיבאו עדים אלא מתירין אותה מיד התירוה לינשא ואחר כך באו עדים ואמרו לא ידענו הרי זו לא תצא ואם באו עדי טומאה אפי' יש לה כמה בנים תצא (שם, שם).

מתוך דברי הגמרא עולה שבמקרה שהגיעו עדי טומאה האישה יוצאת מבעלה אפילו שיש לה ילדים. לכן אבוב דשמואל מתקשה לפרש את הדין של "ואם משנישאת באו עדים, הרי זו לא תצא" כנישואים בפועל. מתוך קושי זה אבוב דשמואל מניח שיש לפרש את דין "הרי זו לא תצא" כדין העוסק בסיטואציה שונה, בסיטואציה של מערכת קדם נישואית. אחרי שהנחנו את התשתית של דברי אבוב דשמואל, כעת אפשר להמשיך ולנסות לחדד וללטש את דברי אבוב דשמואל.

על פי אבוב דשמואל משנתנו עוסקת במקרה **שיש חשש שהאישה נטמאה בשבי** והאישה אומרת שהיא טהורה. במקרה כזה בית הדין מאמין לדבריה והיא יכולה להינשא לכהן. החידוש של אבוב דשמואל הוא שגם במקרה שיבואו עדים ויטענו שהאישה הייתה שבויה התנאי הראשון לא יתבטל, והאישה תוכל להינשא לכהן.

בהמשך אותו דף מובא סיפור על בנותיו של שמואל שמחזקת את ההבנה שזהו אכן המקרה שאבוב דשמואל התייחס אליו בפירושו את המשנה:

ואישתביין בנתיה דמר שמואל ואסקינהו לארעא דישראל אוקמן לשבויהנה מאבראי ועיילי לבי מדרשא דר' חנינא הא אמרה נשביתי וטהורה אני והא אמרה נשביתי וטהורה אני שרינהו סוף עול אתו שבויהנה אמר רבי חנינא בנן דמוריין אינון איגלאי מילתא דבנתיה דמר שמואל הוויין אמר ליה (שם, שם).

הגמרא מביאה אגדה על בנותיו של שמואל שנשבו. הבנות הגיעו לארץ, אל תוך בית המדרש, יחד עם השובים שלהן. הבנות אמרו לשובים שלהן לחכות בחוץ והן נכנסו

אל תוך הבית מדרש והעידו בפני ר' חנינא שהן נשבו והן טהורות. ר' חנינא קיבל את טענתן, ולאחר מכן התברר שהשוכים בחוץ, דבר שאמור לבטל לכאורה את החזקה שלהן, אך היא נשארה בשל חידושו של אבוה דשמואל על המשנה.

מתוך הבנה חדשה זו יש לשאול: מה מיוחד בדין זה? למה במקרה שאישה טוענת שהיא לא נטמאה בשבי ובית הדין התיר לה להינשא לכהן, העדים שיגיעו לאחר זמן לא יפסלו אותה מלהינשא לכהן? למה אבוה דשמואל לא יפרש כמו הפירוש שלכאורה יותר פשוט, שבו מדובר על אישה נשואה? מתוך שאלות אלו ולאחר הרחבת היריעה ניתן לחזור כעת לדברי אבוה דשמואל בסוגייתנו.

אשת ישראל

אמר אבוה דשמואל אשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה חיישינן שמא תחלתה באונס וסופה ברצון.

איתביה רב לאבוה דשמואל אם תשתבאי אפרקינך ואותבינך לי לאינתו **אישתיק**.

קרי רב עליה דאבוה דשמואל {איוב כ"ט:ט'} "שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם" (בבלי, כתובות נא ע"ב).

האמירה שאבוה דשמואל מציב בתחילת מהלך הסוגייה היא שאשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה, והטעם לכך הוא בשל החשש שמא תחילת האונס הייתה באונס, חוסר רצון או כפייה ואילו סופו היה ברצון. רב מקשה על אבוה דשמואל מדברי המשנה, שם רואים שישנו מצב שבו האיש פודה את האישה והאישה חוזרת לחיקו למרות החשש הוודאי כמעט שהאישה נאנסה. תשובת אבוה דשמואל לשאלה זו היא שתיקה. בפתחת המאמר שאלנו מספר שאלות בנושא שתיקה זו, וכעת נתחיל לנסות לפתח את פשר שתיקת זו.

טענת אבהו דשמואל היא שברגע שיש שינוי במציאות, מכורך השינוי המציאות חייבת להשתנות בהתאם, גם אם הן נעשו בחוסר רצון או אונס. המציאות האובייקטיבית שהייתה השתנתה ולא תחזור למצב שהייתה, ובשל כך יש צורך להגיב בהתאם למציאות הנוכחית. ברגע שאישה נאנסת המציאות האובייקטיבית משתנה, והקשר שנרקם בתחילת הנישואים בין האישה לאישה נפרם ונפגם, ולכן הוא לא יכול להמשיך להתקיים.

ישנו סוד שנוצר בהיקשרות בין איש ואישה. סוד שהוא משותף רק להם ולקב"ה. ברגע שאישה נטמאת היא לא יכולה לחזור לבעלה בשל המצב האובייקטיבי שהשתנה בעקבות הטומאה. אך מהי הטומאה שעליה מדברים? ומה היא טומנת בחובה? עולם הטומאה והטהרה מוכר לנו מהמקדש והכהונה, כהן קדוש ובשל קדושתו האובייקטיבית חלה גם על אשתו החובה להיות קדושה, ומתוך כך הוא לא יכול להינשא לאישה זונה וחללה. בספר דברים כתוב "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרת אשר תשפחה כי תועבה הוא לפני ה' (דברים כד, ד). אפשר לראות שישנה טומאה גם באשת ישראל, אך נראה שגם באשת כהן וגם באשת ישראל נושא הטומאה אינו עומד מול ציר הטהרה אלא מול ציר הקדושה. אישה שמתגרשת ונישאת בשנית לא "נטמאת" לאיש אחר מול עולם של טומאה וטהרה, אלא עצם קיום יחסי האישות בינה ובין בעלה השני מקדשת את קשרם ובשל כך היא פוגמת בעצם הקדושה שהייתה לה ולבעלה הראשון, הקשר האישי שהיה בניהם נותק ואינו יכול לשוב להיות כמו שהיה, ומתוך כך גם במצב של גירושים מבעלה השני או של מותו האישי אינה יכולה לחזור לבעלה הראשון. ההבנה שצירי הטומאה עומד מול ציר הקדושה ולא מול ציר הטהרה נותנת אופק חדש להסתכל על נושא הטומאה. נראה שציר הקדושה מתחלק לשני חלקים, קדושה ב"חפצא" וקדושה ב"גברא". כהן מקורש כ"חפצא", הוא עצמו קדוש, הכהן משמש חפץ של קדושה, דוגמא שממחישה את היותו של הכהן קדוש כחפץ הוא עניין עבודת הקורבנות, עבודת הקורבנות צריכה להיות תמימה ושלמה ומתוך כך כהן בעל מום אינו יכול לעשות את עבודתו כי ישנו פגם אובייקטיבי בהופעה שלו שלא מאפשר לו לעשות את העבודה. קדושה זו של הכהנים מתבטאת גם בסוגיית הנישואים, בספר ויקרא נאמר "אשה זנה וזלזלה לא יקחו ואשה גרושה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו" (ויקרא כא, ז), הכהן עצמו מוצג כחפץ של קדושה והוא יכול להתחתן רק עם אישה שאינה חללה וזונה, מציאות שהיא שלמה וקדושה. יש לעשות חילוק בין כהן הדיוט שהוא משמש כחפץ של קדושה לבין כהן גדול שהוא התבטאות של השלמות והקדושה האידאית במציאות. השוני בין קדושתם ומעמדם מתבטא באישה אלמנה, כהן

¹ ישנם אחרונים אשר פיתחו את הטענה שעצם הפגם במציאות האובייקטיבית הוא נושא הטומאה. ברגע שאישה נטמאת היא לא יכולה לחזור לבעלה בשל המצב האובייקטיבי שהשתנה בעקבות הטומאה. אך מהי הטומאה שעליה מדברים? ומה היא טומנת בחובה? עולם הטומאה והטהרה מוכר לנו מהמקדש והכהונה, כהן קדוש ובשל קדושתו האובייקטיבית חלה גם על אשתו החובה להיות קדושה, ומתוך כך הוא לא יכול להינשא לאישה זונה וחללה. בספר דברים כתוב "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרת אשר תשפחה כי תועבה הוא לפני ה' (דברים כד, ד). אפשר לראות שישנה טומאה גם באשת ישראל, אך נראה שגם באשת כהן וגם באשת ישראל נושא הטומאה אינו עומד מול ציר הטהרה אלא מול ציר הקדושה. אישה שמתגרשת ונישאת בשנית לא "נטמאת" לאיש אחר מול עולם של טומאה וטהרה, אלא עצם קיום יחסי האישות בינה ובין בעלה השני מקדשת את קשרם ובשל כך היא פוגמת בעצם הקדושה שהייתה לה ולבעלה הראשון, הקשר האישי שהיה בניהם נותק ואינו יכול לשוב להיות כמו שהיה, ומתוך כך גם במצב של גירושים מבעלה השני או של מותו האישי אינה יכולה לחזור לבעלה הראשון. ההבנה שצירי הטומאה עומד מול ציר הקדושה ולא מול ציר הטהרה נותנת אופק חדש להסתכל על נושא הטומאה. נראה שציר הקדושה מתחלק לשני חלקים, קדושה ב"חפצא" וקדושה ב"גברא". כהן מקורש כ"חפצא", הוא עצמו קדוש, הכהן משמש חפץ של קדושה, דוגמא שממחישה את היותו של הכהן קדוש כחפץ הוא עניין עבודת הקורבנות, עבודת הקורבנות צריכה להיות תמימה ושלמה ומתוך כך כהן בעל מום אינו יכול לעשות את עבודתו כי ישנו פגם אובייקטיבי בהופעה שלו שלא מאפשר לו לעשות את העבודה. קדושה זו של הכהנים מתבטאת גם בסוגיית הנישואים, בספר ויקרא נאמר "אשה זנה וזלזלה לא יקחו ואשה גרושה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו" (ויקרא כא, ז), הכהן עצמו מוצג כחפץ של קדושה והוא יכול להתחתן רק עם אישה שאינה חללה וזונה, מציאות שהיא שלמה וקדושה. יש לעשות חילוק בין כהן הדיוט שהוא משמש כחפץ של קדושה לבין כהן גדול שהוא התבטאות של השלמות והקדושה האידאית במציאות. השוני בין קדושתם ומעמדם מתבטא באישה אלמנה, כהן

טענה זו היא טענה בעלת משמעות רבה, אבל על אילו מקורות תשתיתיים אבוה דשמואל מסתמך כדי ללמוד את דין זה?

בעלי התוספות ברגישותם הרבה חשו אי שקט והעלו את השאלה:

אונס דשרי רחמנא היכי משכחת לה כו' – אע"ג דאבוה דשמואל חיישינן קאמר משמע ליה דמדאורייתא קאמר דאי מדרבנן לא הוי מוציאין אותה מבעלה על כן (תוס', כתובות נא ע"ב, ד"ה אונס דשרי רחמנא היכי משכחת לה כו').

החשש כלשעצמו אינו מספיק בשביל להוציא את האישה מבעלה, בשביל ללמוד את דינו של אבוה דשמואל צריך מקור דאורייתא. מתוך קושי זה נצא לעיין שוב בפסוקים כדי לנסות להבין על אילו מקורות הסתמך אבוה דשמואל כדי לבסס את טענתו.

ביסוס טענת אבוה דשמואל מהמקרא

לאחר עיון נוסף בפסוקים העוסקים בחיי הנישואים נראה שאבוה דשמואל ביסס את טענתו על מקור מתוך ספר דברים, אונס נערה מאורסה:

וְאִם בְּשֵׁדָה יִמָּצָא הָאִישׁ אֶת הַנְּעֵרָה הַמְאֲרָשָׁה וְהִחֲזִיק בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּה וַיִּמַּת הָאִישׁ אֲשֶׁר שָׁכַב עִמָּה לְבָדוֹ. וּלְנֵעֵרָה [וְלַנְּעֵרָה] לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לְנֵעֵרָה [לַנְּעֵרָה] חֲטָא מוֹת כִּי כְּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רַעְוֹה וְרָצְחוֹ נָפֵשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה (דברים כב, כה – כו).

התורה מספרת על איש אשר פוגש אישה מאורסה בשדה, תופס בה בניגוד לרצונה ושוכב עימה. דין האיש הוא מוות, ולאישה לא עושים דבר.

גדול, שהוא התבטאות של האלוקות במציאות בשל מדרגתו ותוקף מעמדו וקדושתו, לא יכול להינשא גם לאלמנה ואילו כהן הדיוט יכול להינשא לאלמנה מכיוון שאלמנה אינה פגם במציאות, אלא חיים שלמים שתמו ולא מתקיימים יותר במציאות, אכן ישנו שינוי במציאות אבל הוא אינו נובע מחוסר/פגם אלא סיום של חיים. סיפור הקדושה של אשת ישראל ושל איש ישראל הוא סיפור אחר סיפור של קדושה ב"גברא", כלומר קדושה בשניהם יחדיו מעצם היקשרם וקיום יחסי האישות ביניהם, האיש והאישה אינם חפץ של קדושה אלא הופעה של קדושה מעצם הנישואים וההיקשרות ביניהם. קדושה זו שיוצרים האיש והאישה היא עצם "הסוד" שקיים ביניהם ומשותף רק להם ולקב"ה.

תרגום ירושלמי בפירושו את המקרה:

ולעולימתא לא תעבדון מידעם ביש לית לעולימתא דין קטול אילהין גברא **יפטיינא**
מיניה בגיטא ארום היכמא דיכמון גבר על חבריה ויקטליניה נפש היכדין פיתגמא
הדין (ת"י דברים כב, כו).

תרגום: "לנערה לא תעשו דבר רע, אין לנערה חטא מוות, אלא האיש יפטור אותה
בגט זהו כמו שיקום אדם על חברו וירצח אותו כך גם הוא עניין הדבר הזה.

אף על פי שהאישה עצמה לא עשתה דבר, מכל מקום חל פגם אובייקטיבי במציאות
שמחייב את הבעל לשלח את ארוסתו בגט. אף שאין זו אשמת האישה המאורסה או
אשמת האיש המאורס, מכל מקום כעת ישנו פגם אובייקטיבי במציאות שלא מאפשר
לאיש והאישה להיכנס לחיי הנישואים, ולכן על האיש לגרש את האישה. טענה זו
היא משתקפת בדברי אבוה דשמואל שטוען שאף על פי שהאישה אינה אשמה בסוף
ישנה מציאות אובייקטיבית שנפגמה, ומכורך הנסיבות האישה חייבת להיות אסורה
לבעלה.²

תשתית מחשבתית נוספת שעליה נראה שאבוה דשמואל מתבסס היא סיפור "אישה
סוטה". אומנם במקרה של אישה סוטה הרצון לבדוק את האישה הוא של האיש
ואצלנו הטענה נובעת מסיטואציה שקוראת בעל כורחה, אך טענת אבוה דשמואל
היא שיש בין הסיטואציות מכנה משותף. ישנו פגם בעומק הסוד והקשר בין האיש
והאישה, ולכן שתי הסיטואציות מחייבות לאסור את המשך הקשר ביניהם. בסוטה
יש ממד נסתר, היעלם שצריך לברר. ובעקבותיו מגיע תהליך שמיימי הבודק האם

² פרופסור אלבק הרחיב שיטה זו:

ד"ה טמאה אני לך בבבלי צ"א, א"א [...] אמנם נראה, שלפי ההלכה העתיקה (בראשונה) אשת ישראל
שזינתה אפילו באונס אסורה לבעלה. עי' שמואל ב' כ' ג שלא בא דוד אל פילגשיו שנאנסו על ידי
אבשלום, וכבר למדו מזה הקראים שזנות באונס גם כן אוסרת האישה על בעלה (עי' אדרת אליהו,
נשים פ"ו). ובאמת מסופר בס' היובלות ל'ג ג-ט, שבלהה נאנסה מראובן ואמרה ליעקב, טמאה אני
לך, ולא קרב יעקב אליה לעולם. וכן מפורש בתרגום המיוחס ליונתן דברים כ"ב, כו, שנערה המאורסה
שנאנסה יוצאת מבעלה בגט. והכתוב והיא לא נתפשה יתפרש כפשוטו, שלא נתפשה בשעה שעברה
עבירה (עי' באבן עזרא שם) "חנוך אלבק, משנה נדרים עמ' 369).

הקשר יכול להמשיך, ואילו באישה שנאנסה אין היעלם, יש סוד שנפגם שמחייב לאסור את הבעל על האישה.

כעת אפשר להבין מתוך קריאה זו ולפרש את הקושיות שעלו מדברי אבוה דשמואל בפרק הקודם. אבוה דשמואל חייב לקרוא את הדין "ואם משנישאת באו עדים, הרי זו לא תצא" כדין שעוסק בעייני קדם נישואים. אם האישה הייתה מאורסה, וקל וחומר נשואה, היה נוצר בין האישה והאישה סוד, וברגע שהיו מגיעים עדים הם גורמים אוטומטית לכך שהסוד שהיה שייך רק להם התפוגג.

טענת אבוה דשמואל היא שכל עוד לא נוצר קשר עדיין אין סוד לשמור עליו, ולכן אנחנו לא חוששים מהעדות של העדים והתנאי הראשון עדיין מתקיים.³ מעומק הדברים של אבוה דשמואל עולה שכדי לשמר סוד או לפגום בסוד צריך קודם כל ליצור סוד, וכל עוד הוא לא נוצר ממילא לא צריך לדון בשאלות הנלוות אליו ואם הוא עדיין קיים.

לאחר הנחת יסודות דברי אבוה דשמואל ושיטתו, נוכל לצלול אל שתי מעשיות מתוך התלמוד אשר ממבססות את טענתו של אבוה דשמואל בנוגע לאמירתו השונות ומגדילות לנו את אופק המחשבה.

מעשיות דאבוה דשמואל

יש שתי מעשיות של אבוה דשמואל בעייני נישואים במהלך התלמוד, הראשונה בבלי והשנייה בירושלמי. ננסה לדלות מתוך הסיפורים השונים מידע שיעזור לנו להרחיב את היריעה ולהבין את טענת אבוה דשמואל, ומתוך כך את סיבת שתיקתו בסוגייתנו.

³ כעת ניתן להבין את דין הברייתא במקרה שהגיעו עדי טומאה גם לאחר שהתירו לאישה השבויה להינשא והיא נישאה וילדה ילדים, הבעל חייב לגרשה. מכיוון שהאישה נטמאה אובייקטיבית זהו כבר לא חשש. לכהן אסור להינשא לאישה שחללה וזונה בשל מעמדו וקדושתו, ולכן הוא צריך לגרשה גם אם הסתמכנו על ההיתר הראשון.

מעשה מהתלמוד הבבלי

הני שבוייתא דאתיין לנהרדעא, אותיב אבוה דשמואל נטורי בהדייהו א"ל שמואל ועד האינדא מאן נטרינהו א"ל אילו בנתך הווין מי הוית מזלזל בהו כולי האי (בבלי, כתובות כג ע"א).

מסופר על שבויית ישראליות שבאו לנהרדעא עם השובים שלהן. אבוה דשמואל אמר שצריך להציב שומרים כדי שישמרו שהשבויית לא יתייחדו עם השובים שלהן. שמואל שואל את אביו, למה יש צורך לשמור על בנות ישראל שכבר נשבו? הרי עד עכשיו, כשהן היו בשבי, לא היה מי שישמור עליהן? אבודה דשמואל עונה לשמואל באמרה מוסרית: אם אלו היו בנותיך היית מזלזל בהן ולא מציב עליהן שומרים.

נראה ששמואל שואל את שאלה זו את אביו משום שהוא מכיר את טענת אביו בדיני הנישואין. מצד אחד, אם הן בתולות לפני נישואים והן יעידו שהן נשבו והן טהורות, ממילא יתירו אותן להינשא (גם לכהן); ואילו אם הן נשואות, ממה נפשך? למה יש צורך בשמירה אם הבעל גם ככה יצטרך לגרש את אותה אישה? אם היו שומרים מההתחלה הם היו יכולים לשמור שלא יקרה שום אונס, אבל עכשיו מה הצורך בהם?

מתוך הקשבה לתשובת אבוה דשמואל ניתן להבחין שהיא אינה מערערת על טיב הקושייה, נראה שהקושייה עומדת ואכן אין בכך טעם מבחינה הלכתית. אבוה דשמואל עונה לשמואל בצורה אתית מוסרית. מה היית עושה אם אלו היו בנותיך? כלומר כוונת אבוה דשמואל היא שיש צורך לשמור על כל נשות ישראל ובנות ישראל כמו דין אבא לילדה שלו. מתוך כך החובה לשמור עליהן שלא יישארו בלי השגחה עם שוביהן אינה קשורה בטענה אם הן לא יוכלו לחזור לבעליהן, או יוכלו להעיד בבית הדין שהן טהורות ולהינשא. ישנה מחויבות מצידנו לדאוג שבנות ישראל יהיו תחת שמירה ולא יופקרו לשוביהן. בנות ישראל נשואות בנות ישראל גם אם ישנו מעשה אונס, ולכן חלה עלינו החובה המוסרית לדאוג שדבר זה לא ימשיך לקרות.

מעשה מהתלמוד הירושלמי

אתא עובדא קומי דרבנן דתמן אמרין ליה לית אתנו קם אבא בר בא ולחש לה גוי אודנה אמר לה בחייך הב לה גט מספק קמו תלמידוי דרב ומחונייה אמר ערקתא יקד וספסלה יקד שמואל אמר תמן הוינא ולא ערקתא יקדת ולא ספסלה יקדת אלא אבא הוא דלקה וקם לה (ירושלמי, יבמות טו, ד).

תרגום: בא מעשה לפני חכמי בבל באישה שהעידו שניים שמת בעלה ונישאת ולאחר זמן בא בעלה, אמרו לו חכמי בבל אינך בעלה. קם אבא בר בא [השם שבו אבוא דשמואל מוזכר בירושלמי,⁴ מ"ק] ולחש לו (לבעל השני) בתוך אוזנו שיש חשש שהוא כן בעלה ועל כן הוא (אבוא דשמואל) ביקש ממנו שייתן לה גט מספק. קמו תלמידי רב והכו את אבוא דשמואל על שפקפק בדברי רב שאמר שלא חוששים שהוא בעלה. אמר (מישהו שהיה שם) שלאחר זמן שרפו את הרצועה שבה הכו את אבוא דשמואל וכן את הספסל שעליו כרע כשלקה כיוון שהמלקות היו שלא כהוגן. שמואל אמר שהוא היה שם כשהלקו את אביו ואין הדבר כן, ולא שרפו את הרצועה והספסל אלא שהלקוהו ולאחר מכן הוא קם והלך.

כשקוראים מעשה זה מרגישים מיד את המתח הרב שהיה קיים בין רב לאבוא דשמואל, מתח שלא מובא בתלמוד הבבלי כאשר רב ואבוא דשמואל חולקים בסוגיית אונס אשת ישראל. אבוא דשמואל דורש מהבעל השני, זה שנשוי כעת לאישה, לתת לאשתו גט מהחשש שהבעל הראשון הוא בעלה האמיתי. טענה זו קרובה יותר למציאות האובייקטיבית, אך היא מקשה על קיום אורח החיים בעולם הממשי, ומתוך כך עיצבו רב – ובעקבותיו תלמידיו – את ההלכה בצורה שתאפשר להמשיך את הקיום והחיים שבעולם במקרים של חוסר ודאות, גם אם פירוש הדבר לסתור את דברי האדם שטוען שהוא בעלה הראשון.

כשתלמידי רב שומעים שאבוא דשמואל אומר לבעל השני לתת לאשתו גט מספק הם קמים ומכים את אבוא דשמואל. נראה שהרקע למעשה קיצוני זה הגיע בשל השינוי הגדול שנעשה במהלך הדורות, מהלך שהתחיל בתנאים והלך והתחדד בזמן האמוראים, טענתם נבעה מכורח המציאות ומההבנה שהלכה כמו שאבוא דשמואל

⁴ ראה פני משה שם בפירושו.

מציג אינה מאפשרת לקיים עולם. איך יכול להיות מצב שאחרי שיש פסק דין על פי שני עדים שהבעל הראשון מת, ויש היתר לאישה להינשא, צריך לחשוש מה יקרה אם הבעל יחזור? ומה אדם יעשה במציאות כזו? איך אפשר לקיים עולם שבו כל פעם שאישה נאנסת בעל כורחה הבעל יצטרך לגרש אותה?

ואילו אבוא דשמואל מציג קו מחשבה יותר ראשיתי ואידאי, קו מחשבה שמחייב את הבעל לתת לאשתו גט בשל החשש האובייקטיבי שקיים מכורח המציאות כרגע בעולם. יש צורך להפסיק את ההיקשרות שנוצרה בין האיש לאישה כי קיים בה חשש או ספק שיוצר פגם אובייקטיבי במציאות, שאינו מאפשר יותר להמשיך לחיות יחד. לאחר הנחת יסודות דברי אבוא דשמואל ושיטתו, נוכל להיכנס ולנסות להבין את פשר שתיקתו.

שתיקת אבוא דשמואל

איתיביה רב לאבוא דשמואל אם תשתבאי אפרקינך ואתבינך לי לאינתו אישתיק. מאי אית ליה למימר בשבויה הקילו. ולאבוא דשמואל אונס דשריא רחמנא היכי משכחת לה כגון דקאמרי עדים שצווחה מתחלה ועד סוף (בבלי, כתובות נא ע"ב).

לאחר שהרחבנו את היריעה הגיעה העת לנסות ולתת טעם לטיב השתיקה של אבוא דשמואל. לאחר כל התהליך וההבנה בדברי אבוא דשמואל נראה שאבוא דשמואל אינו שותק משום שאין לו תשובה או משום שתיקה כהודאה דמי. אבוא דשמואל שותק כי הוא מציג דעה אשר חולקת על המשנה.⁵ אבוא דשמואל מסכים שהבעל צריך לפדות את אשתו, אבל לאחר הפדיון אבוא דשמואל אינו חושב שהאיש יכול לחזור ולחיות עם אשתו חיי אישות. ישנו פגם אובייקטיבי שהתרחש במציאות, ישנו סוד שנפגם, טיב הקשר ביניהם לא יכול לחזור לשוב לקדמותו, ולכן מכורח המציאות הבעל חייב לגרש את אשתו.

⁵ אבוא דשמואל היה אמורא בדור המעבר בין המשנה לתלמוד, רבו היה רבי יהודה הנשיא. בשל מיקומו בין התלמודים השונים ישנו פתח למחשבה זו.

השתיקה של אבוא דשמואל אינה באה ממקום של חוסר תשובה אלא היאהיא הפתרון עצמו, וכנראה הפתרון היחיד שיכול להינתן. מצד אחד אבוא דשמואל לא יכול לחלוק על דברי המשנה, ומצד שני המסורת של אבוא דשמואל שונה ולכן התשובה היחידה הפוזיטיבית/אקטבית שהוא יכול לתת היא שתיקה.

אבוא דשמואל מבין את קו המגמה שהאמוראים מנסים לבנות כדי ליצור עולם הרמוני שיוכל להתקיים, אך הוא עומד מנגד ומסרב לקבלו כדעה היחידה הקיימת. אבוא דשמואל מציג גישה שונה, דעה אידאית שלא נותנת להלך רוח בעולם וכורח המציאות לשנות את התפיסה האמונית של קשר זוגי בין איש ואישה. כאשר אישה נאנסה או נשבתה – שתי פעולות שלא אירעו באשמתה – כורח המציאות האובייקטיבית אוסר את הבעל על אשתו.

תשובה של שתיקה משאירה בתוכה סוד והיעלם, בדיוק כמו שאבוא דשמואל טוען שקיים וצריך להיות בין איש ואישה. ברגע שאיש ואישה רוקמים חיים משותפים יחד הם יוצרים סוד שמשותף רק להם ולקב"ה, וברגע שהסוד נפגם המציאות האובייקטיבית לא יכולה לחזור למצבה הקודם, הסוד והרצון שהיו ביניהם נפגמו ולכן המציאות שהייתה עד עתה חייבת להיעצר ולחדול מלהתקיים.

סיכום

אבוא דשמואל מביא עימו אל תוך התלמוד דעה שונה מהדעה המקובלת שמוצגת בתלמוד. טענת אבוא דשמואל מגיעה מתוך ההבנה מתוך ההבנה שחיי הנישואים ככלל ובייחוד קיום יחסי אישות הם דבר מקודש שמתרחש במציאות. כל פגם שמערער על מציאות זו גורם לכך שיש צורך בהפסקת חיי הנישואים. גם אם האיש או האישה אינם אשמים בדבר ממה שהתרחש, ישנו פגם אובייקטיבי במציאות, ישנו סוד ורצון טהור שהיה רק בין האיש לאישה שהתגלה ומתוך כך החיים לא יכולים להמשיך כמו שהיו קודם המעשה, ולכן אי אפשר להמשיך ולקיים את הנישואים הזוגיים בצורה הקדושה שבה הם התחילו.

שתיקת אבוב דשמואל אינה מופיעה ממקום של היעדר תשובה אלא היא התשובה עצמה. אבוב דשמואל מבין את הדרך שהאמוראים מנסים ללכת בה ולהוביל את "העולם הדתי אורתודוקסי" של החברה היהודית כדי שהחברה תוכל להתקיים בצורה יותר הרמונית, אך הוא עומד מנגד ומציב אידאה אמונית קדושה שעל פיה צריך ללכת.

ברית הנישואים שזוג יהודי בוחר ללכת בה מחייבת קדושה בלי פגמים, הזוג יוצר סוד שמשותף רק לו ולקב"ה. עצם יצירת חיים והידמות לקב"ה על דרך בריאה חדשה של חיים מחייבת טהרה וקדושה. כל פגם בה פוגע ברצון הראשוני וממילא חושף את הסוד. סוד לא יכול לחזור שוב להיות סוד, ברגע הוא נחשף הוא מפסיק להתקיים. דבר זה מחייב לאסור את הבעל על האישה ולהפסיק את חיי הנישואים ביניהם.

